

УДК 378.001.76

Мацера С. М.,

к.е.н., доцент кафедри менеджменту, Вінницький кооперативний інститут, м. Вінниця

Олійник Л. Г.,

к.е.н., доцент кафедри фінансів, обліку та оподаткування, Вінницький навчально-науковий інститут Національного університету державної фіскальної служби України, м. Вінниця

ОЦІНКА СТАНУ РОЗВИТКУ ВИЩИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДІВ В УКРАЇНІ

Анотація. У статті досліджено показники діяльності та функціонування вищих навчальних закладів. Проаналізовано стан ринку вищої освіти за певними показниками розвитку, визначено основні проблеми їх функціонування в період реформування системи вищої освіти. Проаналізовано структуру вищої освіти в Україні за типами навчальних закладів відповідно до чинного законодавства. Оцінка навчальних закладів за їх структурою показала, що найбільш стійкими закладами вищої освіти є класичні університети. Розглянуто місце класичних університетів у рейтингу вищих навчальних закладів України. Визначено основні переваги класичних університетів перед іншими закладами вищої освіти.

Ключові слова: освіта, вищі навчальні заклади, класичні університети, інноваційний розвиток, рейтинг, конкурентоспроможність.

Matsera S. M.,

Ph.D., Associate Professor of the Department of Management, Vinnytsia Cooperative Institute, Vinnytsia

Oliynyk L. G.,

Ph.D., Associate Professor of the Department of Finance, Accounting and Taxation, Vinnytsia Educational-Research Institute of National University of State Fiscal Service of Ukraine, Vinnytsia

EVALUATION OF THE STATE OF DEVELOPMENT OF HIGHER EDUCATIONAL INSTITUTIONS IN UKRAINE

Abstract. The article investigates the performance and functioning of higher education institutions. The state of the market of higher education according to some indicators of development is analyzed, the main problems of their functioning in the period of the reform of the higher education system are determined. The structure of higher education in Ukraine according to the types of educational institutions in accordance with the current legislation is analyzed. The assessment of educational institutions according to their structure showed that the most stable institutions of higher education are classical universities. The place of classical universities in the rating of higher educational institutions of Ukraine is considered. The main advantages of classical universities in comparison with other institutions of higher education are determined.

Key words: education, higher education institutions, classical universities, innovative development, rating, competitiveness.

DOI: <https://doi.org/10.36477/2522-1205-2018-56-10>

Постановка проблеми. Ринок сфери освітніх послуг – це найважливіший компонент сучасної економіки, який є, з одного боку, джерелом, яке постачає кадри для всіх галузей економіки, а з іншого боку, постійно зростаючим за своїми масштабами самостійним ринком освітніх послуг зі своїми можливостями та проблемами.

Трансформаційні зміни в суспільстві та необхідність відповідати сучасним вимогам становлення нашої держави зумовлюють постійне реформування вищих навчальних закладів та пошук нових інноваційних шляхів їх розвитку.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Вагомий внесок у вивчення проблем розвитку вищої школи зробили такі вітчизняні вчені, як: Б. М. Андрушків, Л. І. Антошкіна, М. П. Войнаренко, Т. Є. Воронкова, О. А. Грішнова, О. П. Демченко, І. М. Котова, Г. П. Клімова, В. М. Нижник, Т. М. Нефедова, Т. В. Павлова, А. В. Ромін, І. О. Тарасенко, В. Є. Сафонова та інші.

Постановка завдання. Метою статті є дослідження ринку освітніх послуг в Україні, проведення аналізу існуючого стану розвитку вищих навчальних

закладів, виокремлення проблемних питань та пошук шляхів удосконалення.

Виклад основного матеріалу дослідження. Однією з найважливіших стратегічних цілей, які в сучасних умовах має ставити перед собою українське суспільство, є пошук можливостей та використання дієвих заходів, спрямованих на створення привабливої та конкурентоспроможної національної системи вищої освіти, інтегрованої в Європейський простір вищої освіти.

Освітня галузь є пріоритетною сферою. У преамбулі ЗУ “Про освіту” йдеться про освіту як результат для суспільства: “Освіта – основа інтелектуального, культурного, духовного, соціального, економічного розвитку суспільства і держави”. Лише завдяки ефективній та чітко структурованій освітній системі країна здатна прогнозувати стадії подальшого розвитку. Національна доктрина розвитку освіти в Україні (затверджена Указом Президента України 17 квітня 2002 р., № 327/2002) – державний документ, який визначає систему концептуальних ідей і поглядів на стратегію та головні напрями розвитку освіти у першій чверті

XXI ст. Мета державної політики в галузі освіти полягає у створенні умов для розвитку особистості і творчої самореалізації кожного громадянина України, виховання покоління людей, які будуть ефективно працювати і навчатися впродовж життя [2, с. 15].

Сьогодні в Україні діють ВНЗ державної, комунальної та приватної форм власності.

Ринок вищої освіти представлений університетами, академіями, інститутами та коледжами, технікумами та училищами, які здійснюють підготовку фахівців за відповідними освітньо-професійними та освітньо-науковими, науковими програмами за такими рівнями вищої освіти: початковий рівень (короткий цикл) вищої освіти; перший (бакалаврський) рівень; другий (магістерський) рівень; третій (освітньо-науковий) рівень; науковий рівень (рис. 1).

Проаналізуємо стан ринку вищої освіти в Україні за 1990-2017 роки за кількістю ВНЗ усіх рівнів акредитації та чисельністю студентів (табл. 1).

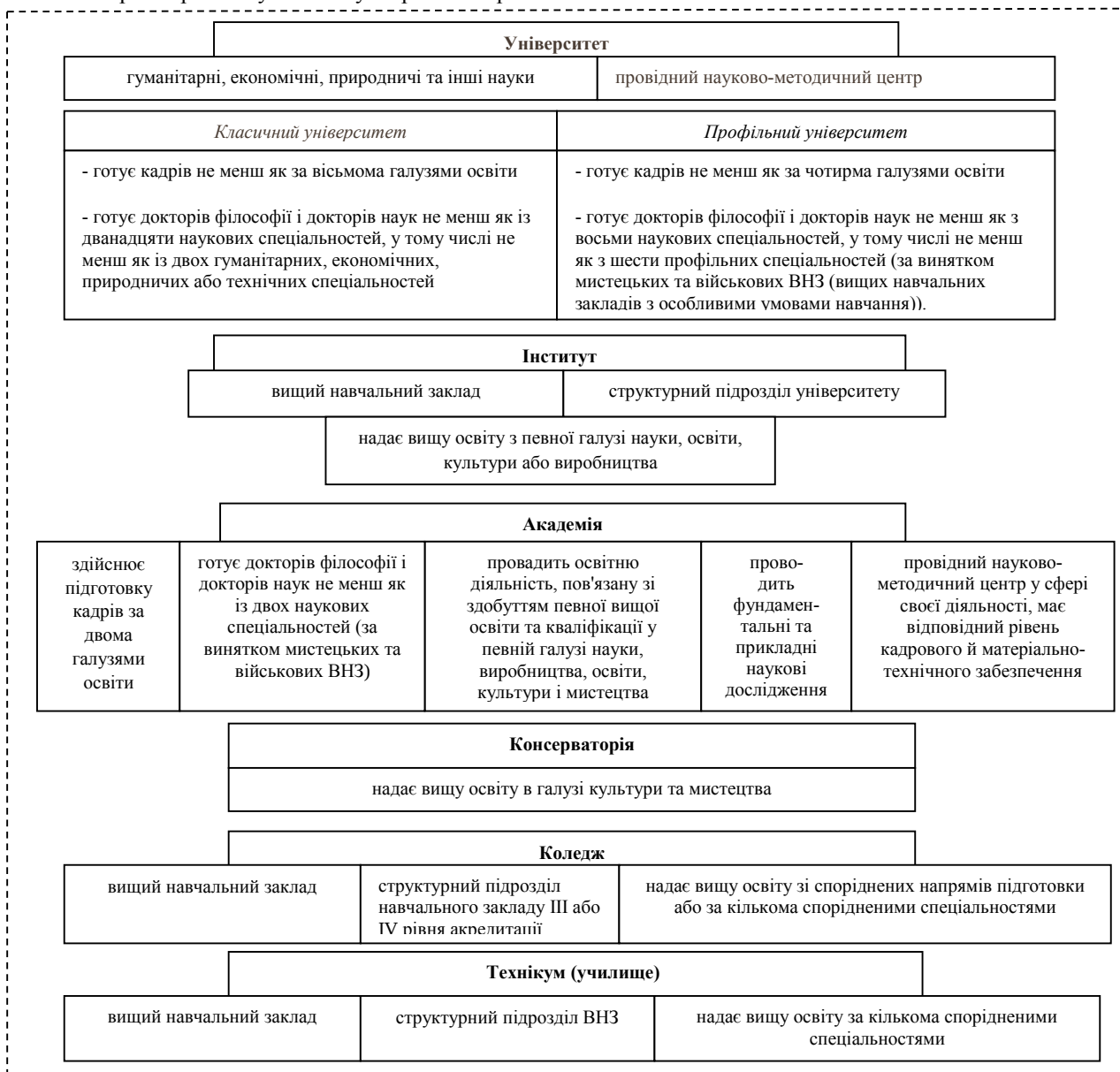

Рис. 1. Структура вищої освіти в Україні за типами навчальних закладів [7]

Таблиця 1

**Аналіз кількості ВНЗ та чисельності студентів у динаміці
за період 1990-2017 рр.***

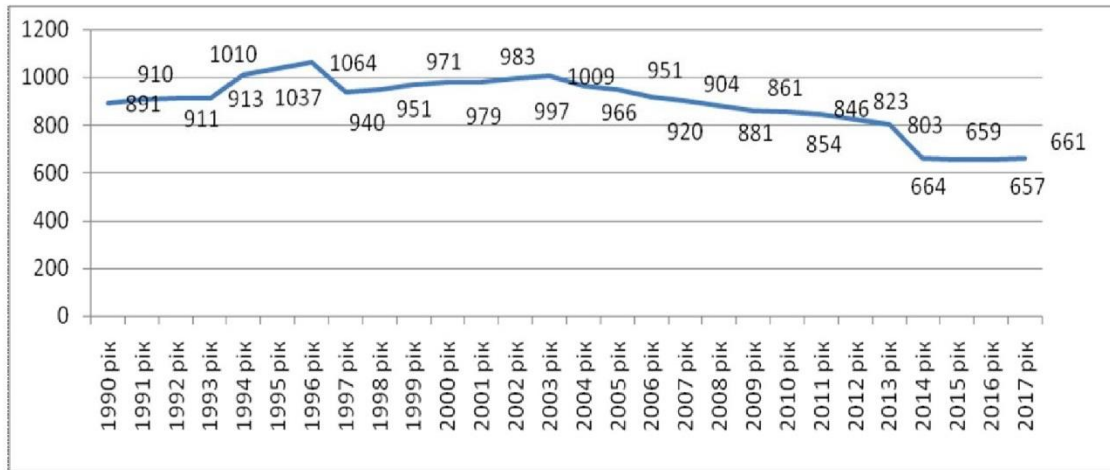
Навчальний рік	Кількість ВНЗ, од		Загальна кількість ВНЗ, од	П/в ВНЗ I-II рівнів акредитації, %	П/в ВНЗ III-IV рівнів акредитації, %	Кількість студентів у ВНЗ, тис. осіб		Загальна кількість студентів у ВНЗ, тис. осіб	П/в кількості студентів у ВНЗ I-II рівнів акредитації	П/в кількості студентів у ВНЗ III-IV рівнів акредитації
	I-II рівнів акредитації	III-IV рівнів акредитації				I-II рівнів акредитації	III-IV рівнів акредитації			
1990/91	742	149	891	83,28	16,72	757	881,3	1638,3	46,21	53,79
1991/92	754	156	910	82,86	17,14	739,2	876,2	1615,4	45,76	54,24
1992/93	753	158	911	82,66	17,34	718,8	855,9	1574,7	45,65	54,35
1993/94	754	159	913	82,58	17,42	680,7	829,2	1509,9	45,08	54,92
1994/95	778	232	1010	77,03	22,97	645	888,5	1533,5	42,06	57,94
1995/96	782	255	1037	75,41	24,59	617,7	922,8	1540,5	40,10	59,90
1996/97	790	274	1064	74,25	25,75	595	976,9	1571,9	37,85	62,15
1997/98	660	280	940	70,21	29,79	526,4	1110	1636,4	32,17	67,83
1998/99	653	298	951	68,66	31,34	503,7	1210,3	1714	29,39	70,61
1999/00	658	313	971	67,77	32,23	503,7	1285,4	1789,1	28,15	71,85
2000/01	664	315	979	67,82	32,18	528	1402,9	1930,9	27,34	72,66
2001/02	665	318	983	67,65	32,35	561,3	1548	2109,3	26,61	73,39
2002/03	667	330	997	66,90	33,10	582,9	1686,9	2269,8	25,68	74,32
2003/04	670	339	1009	66,40	33,60	592,9	1843,8	2436,7	24,33	75,67
2004/05	619	347	966	64,08	35,92	548,5	2026,7	2575,2	21,30	78,70
2005/06	606	345	951	63,72	36,28	505,3	2203,8	2709,1	18,65	81,35
2006/07	570	350	920	61,96	38,04	468	2318,6	2786,6	16,79	83,21
2007/08	553	351	904	61,17	38,83	441,3	2372,5	2813,8	15,68	84,32
2008/09	528	353	881	59,93	40,07	399,3	2364,5	2763,8	14,45	85,55
2009/10	511	350	861	59,35	40,65	354,2	2245,2	2599,4	13,63	86,37
2010/11	505	349	854	59,13	40,87	361,5	2129,8	2491,3	14,51	85,49
2011/12	501	345	846	59,22	40,78	356,8	1954,8	2311,6	15,44	84,56
2012/13	489	334	823	59,42	40,58	345,2	1824,9	2170,1	15,91	84,09
2013/14	478	325	803	59,53	40,47	329	1723,7	2052,7	16,03	83,97
2014/15	387	277	664	58,28	41,72	251,3	1438	1689,3	14,88	85,12
2015/16	371	288	659	56,30	43,70	230,1	1375,2	1605,3	14,33	85,67
2016/17	370	287	657	56,32	43,68	217,3	1369,4	1586,7	13,70	86,30
2017/18	372	289	661	56,28	43,72	208,6	1330,0	1538,6	13,52	86,48

*Сформовано автором на підставі [6]

Наведені дані свідчать про те, що на початку розбудови нашої держави питома вага навчальних закладів I-II рівнів акредитації становила 83,3% тоді, як заклади III-IV рівнів акредитації становили лише 16,7 % від загальної кількості ВНЗ. Спостерігаємо, що динаміка мережі вищих навчальних закладів характеризується хвилеподібними тенденціями, коли їх мережа почала розширюватися з 1990 року

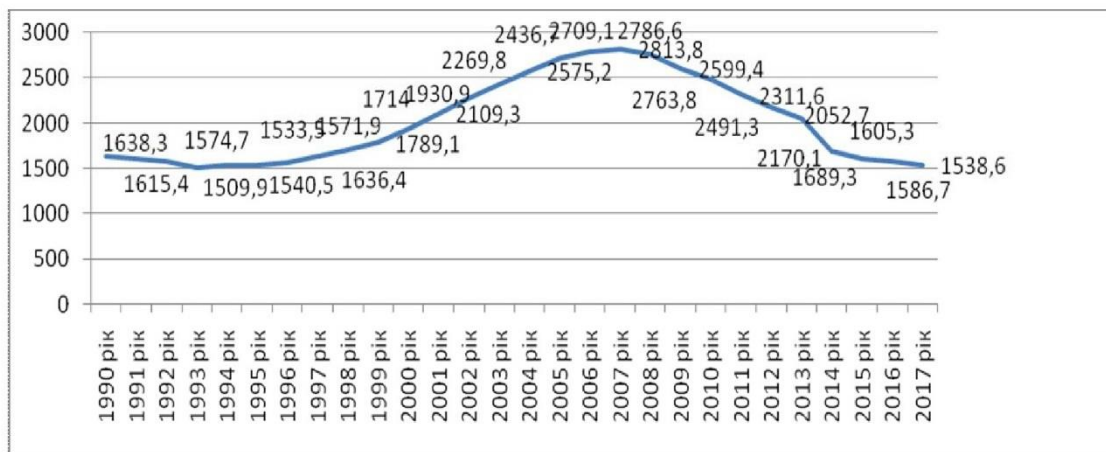
від 891 навчального закладу до найбільшого показника у 1996 році – 1064 навчальних закладів (рис. 2).

При цьому чисельність студентів за цей період зменшилася з 1638,3 тис. осіб до 1538,6 тис. осіб (рис. 3).

*Сформовано автором на підставі [6]

Рис. 2. Кількість ВНЗ України у 1990-2017 рр., од.*

*Сформовано автором на підставі [6]

Рис. 3. Кількість студентів ВНЗ у 1990-2017 рр., тис. осіб*

Найбільшою чисельність студентів була у 2007-2008 навчальному році і становила 2813,8 тис. осіб порівняно з 1538,6 тис. осіб у 2017-2018 н.р.

Однак, незважаючи на існуючий дисбаланс на ринку праці між наявною структурою економічного населення з вищою освітою та потребою в ньому, більш високий рівень конкурентоспроможності спостерігається саме серед фахівців з повною вищою освітою.

Проте фахівців турбує не тільки зменшення кількості вищих навчальних закладів, а й можливість ефективного їх функціонування, їхня відповідність планам професійної підготовки спеціалістів за європейськими та міжнародними стандартами. Цілком очевидно, що ця проблема потребує переосмислення та науково обґрунтованих підходів до її вирішення протягом найближчої та середньострокової перспективи [10, с. 556].

Система освіти сьогодні є досить сильно диверсифікованою, але історично склалося так, що в її структурі найбільш стійким елементом виступає університет і насамперед класичний університет.

За сучасних умов відбувається багато змін у всіх сферах життєдіяльності суспільства, перехід від одного його якісного стану до іншого, з більш високими вимогами, де знання стають основним ресурсом, що забезпечує його розвиток і реальну конкурентоздатність. Відбувається процес повномасштабного становлення епохи знань, формування інноваційного високотехнологічного суспільства з принципово новою філософією відносин. Очевидним уже є той факт, що виграють саме ті країни, пріоритетним напрямом яких є подальший розвиток науки, освіти, науково-дослідних програм і підвищення їх якості. За цих умов і вимог часу саме класичні університети повинні виконувати свою головну і найважливішу місію перед суспільством і бути в авангарді процесів якісного реформування освіти, відповідаючи викликам глобалізації та консолідації світу [4, с. 103].

Освіта та наука як об'єктивні суспільні явища мають великий вплив на формування національної інтелектуальної традиції. Стан української освіти необхідно глибоко осмислити, порівнявши за

міжнародними критеріями і з стандартами, та визначити можливості вдосконалення на новому етапі її розвитку. При цьому еволюцію системи освіти не слід відокремлювати від інших сфер суспільства. Вона має розвиватися в гармонійному взаємозв'язку з суспільством у цілому, беручи на себе роль його провідника. При цьому слід враховувати гармонію сталих освітніх традицій та тих, що формуються та мають свій розвиток на рівні окремих навчальних підрозділів університету. Слід також мати на увазі, що в системі університетської освіти є навчальні заклади з віковими традиціями, як правило, це класичні університети. Саме їх освітня, наукова, культурно-просвітницька діяльність має бути орієнтиром для інших вищих навчальних закладів.

Сучасні класичні університети складають досить стабільний сегмент вітчизняного освітнього простору. Однак його трактування залишаються різними. Як наслідок, наприклад, ЮНЕСКО виділяє 13 класичних університетів в Україні; на освітніх вітчизняних сайтах вказано 16 університетів, а в світовому рейтингу вищих навчальних закладів (наприклад, Academic Ranking of World Universities) Україна віднесена до країн з обмеженими ресурсами з чотирма класичними університетами (Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна, Одеський національний університет імені В. І. Мечникова, Дніпропетровський національний університет імені Олеся Гончара, Київський національний університет імені Т. Г. Шевченка) [7].

Для визначення успішності та популярності вищого навчального закладу використовуються різноманітні рейтинги, які відображають його важливість або вплив у світовій спільноті.

У рейтингу "Топ-200 Україна" діяльність ВНЗ оцінюється за допомогою інтегрального індексу,

який визначається на підставі виміру кількісних показників, експертної оцінки якості підготовки випускників ВНЗ представниками роботодавців і академічного співтовариства, а також із використанням міжнародних наукометричних і веб-метричних даних. Цей рейтинг порівнює між собою університети різних типів на основі застосування до них універсальної системи критеріїв.

Проаналізуємо, яке місце в рейтингу "ТОП-200 Україна" у 2018 році займають класичні університети (табл. 2).

Даний моніторинг дозволяє побачити місце класичних університетів серед усіх класичних університетів та їх місце в загальному рейтингу навчальних закладів України.

Класичний університет є основою сучасного інституту вищої освіти та форм розвитку співробітництва на всьому освітньому просторі.

Серед основних переваг класичних університетів перед іншими типами вищих навчальних закладів, які виокремлюють науковці, є наступні:

- забезпеченість найбільш висококваліфікованими викладачами з широким спектром спеціальностей. Це дає можливість університетам насамперед відкривати навчання за новими спеціальностями і напрямками, створювати умови для отримання студентами другої додаткової "ринково-орієнтованої" спеціальності, забезпечувати інтегративність навчання;

- наявність великої кількості вчених у галузі фундаментальних наук, численних всесвітньо відомих наукових шкіл сприяє полегшенню підготовки спеціалістів для наукоємких виробництв, формуванню навколо університетів технопарків, інноваційних інкубаторів, венчурних центрів, тощо;

Таблиця 2

Класичні університети в рейтингу "ТОП-200 Україна"*

Назва навчального закладу	Місце	Місце у загальному рейтингу	ТОП-200 Україна	Scopus	Підсумковий бал
Київський національний університет імені Тараса Шевченка	1	1	1	1	5
Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна	2	2	3	2	15
Львівський національний університет імені Івана Франка	3	4	10	3	19
Національний університет "Києво-Могилянська академія"	4	6	12	18	32
Дніпровський національний університет імені Олеся Гончара	5	8	14	8	40
Одеський національний університет імені І.І. Мечникова	6	9	18	5	48
Сумський державний університет	7	10	9	14	74
Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича	8	12-13	24	4	84
Донецький національний університет імені Василя Стуса	9	18	27	17	97
Ужгородський національний університет	10	25	35	12	127

* Систематизовано автором на основі [9]

- для забезпечення підготовки на найвищому інтелектуальному рівні у магістратурі, аспірантурі та докторантурі розгорнуті системи профорієнтаційної роботи перепідготовки та підвищення кваліфікації, встановлюються тісні зв'язки з навчальними закладами усіх рівнів акредитації та найширшим спектром роботодавців, що дає змогу створити ефективну систему навчальних практик. Це стає особливо актуальним з погляду здатності реалізовувати ідеї безперервної освіти протягом усього життя;

- широта спектра підготовки фахівців у класичних університетах дає можливість якнайкраще осягнути усі проблеми підготовки спеціалістів для різних сфер діяльності та бути лідерами у реалізації освітньої функції вищої школи. Класичні університети реально виступають основним полем для відпрацювання різноманітних змін у змісті та технології освіти, насамперед посилення фундаментальної складової підготовки, активного використання у навчальному процесі результатів і технологій наукового пошуку, поглиблення міждисциплінарних знань тощо;

- унікальність традицій, що склалися десятиріччями, а то й століттями, дух демократизму і самоврядування, автономності, можливості здійснення системної насиченої диверсифікованої позанавчальної діяльності роблять класичні університети осередками високої моральності, духовності, патріотизму [1, с. 32].

Висновки і перспективи подальших досліджень у даному напрямі. У світлі швидких економічних змін, наукової та інтелектуальної вимогливості відчувається потреба в новому баченні ролі та місця класичних університетів у системі освіти. На основі проведеного дослідження ми можемо зробити висновок, що саме класичні університети серед усіх типів навчальних закладів, які функціонують сьогодні в Україні, є найбільш стійкими до викликів часу. Реформа у сфері вищої освіти та вимоги, які висуваються перед вищими навчальними закладами, сьогодні можуть бути виконані лише при наявності потужної матеріально-технічної бази навчального закладу, відповідного кадрового складу, розвитку міжнародних відносин, відповідного фінансування, постійного інноваційного розвитку.

ЛІТЕРАТУРА

1. Даниленко Л. І. Управління процесом здійснення інноваційної діяльності в системі загальної середньої освіти / Л. І. Даниленко // Післядипломна освіта в Україні. – 2003. – № 3. – С. 70-74.
2. Дворцева Г. Класичний університет як культурне середовище / Г. Дворцева // Психолого-педагогічні проблеми сільської школи. – 2011. – № 39(2). – С. 32-36.
3. Дубина Н. П. Освітня галузь в Україні: стан, проблеми, перспективи розвитку / Н. П. Дубина, Н. П. Топішко // Проблеми та перспективи розвитку національної економіки в умовах глобалізації :

матеріали XV Всеукр. наук.-практ. он-лайн-конф. молодих учених та студентів (10 лютого 2017 р., м. Острог) / [ред. кол. : Л. В. Козак, Т. І. Галецька та ін.]. – Острог : Вид-во НаУОА, 2017. – С. 15-17.

4. Інноваційний розвиток підприємств за умов ринку: аналіз та оцінка : монографія / М. П. Войнаренко, А. В. Череп, Л. Г. Олейнікова, О. Г. Череп. – Хмельницький : ХНУ, 2010. – 444 с.

5. Луцишин З. О. Роль класичних університетів у підвищенні якості вищої освіти / З. О. Луцишин // Вісник Київського нац. університету ім. Т. Шевченка. – 01/2010. – Вип. 94/96. – С. 103-108. – (Сер.: Філософія. Політологія).

6. Офіційний сайт Державної служби статистики [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.ukrstat.gov.ua>.

7. Пірус В. О. Аналіз ринку вищої освіти в Україні / В. О. Пірус // Матер. всеукр. наук.-практ. конф. “Проблеми та перспективи розвитку економіки України” (м. Київ, 7 квітня 2017). – К. : Національний авіаційний університет, 2017. – С. 53-55.

8. Про вищу освіту : Закон України № 1556–VII від 01.07.2014 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1556-18>.

9. Рейтинг університетів “ТОП-200 Україна” 2018 года [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://ru.osvita.ua/vnz/rating/55849/>.

10. Яременко Л. М. Підвищення якості вищої освіти як мета фінансового управління / Л. М. Яременко // Гуманітарний вісник ДВНЗ „Переяслав-Хмельницький педагогічний університет імені Григорія Сковороди” : науково-теор. збірник. – Переяслав-Хмельницький, 2006. – С. 554-559.

REFERENCES

1. Danylenko, L. I. (2003), Upravlinnia protsesom zdzijsnennia innovatsijnoi diial'nosti v systemi zahal'noi seredn'oi osvity, Pisladiplomna osvita v Ukraini, № 3, s. 70-74.
2. Dvortseva H. (2011), Kласичний університет як культурне середовище, Psykholoho-pedahohichna problemy sil'skoi shkoly, № 39(2), s. 32-36.
3. Dubyna, N. P. and Topishko, N. P. (2017), Osvitnia haluz' v Ukraini: stan, problemy, perspektyvy rozvytku, Problemy ta perspektyvy rozvytku natsional'noi ekonomiky v umovakh hlobalizatsii : materialy KhV Vseukr. nauk.-prakt. on-lajn-konf. molodykh uchenykh ta studentiv (10 liutoho 2017 r., m. Ostroh), red. kol. : L. V. Kozak, T. I. Halets'ka ta in., Vyd-vo NaUOA, Ostroh, s. 15-17.
4. Vojnarenko, M. P. Cherep, A. V. Olejnikova, L. H. and Cherep, O. H. (2010), Innovatsijnyj rozvytok pidpriemstv za umov rynku: analiz ta otsinka : monohrafiia, KhNU, Khmel'nyts'kyj, 444 s.
5. Lutsyshyn, Z. O. Rol' klasychnykh universytetiv u pidvyschenni yakosti vyschoi osvity, Visnyk Kyivs'-koho nats. universytetu im. T. Shevchenka. – 01/2010. – Vyp. 94/96. – S. 103-108. – (Ser.: Filosofiia. Politohiia).

6. Ofitsijnyj sajт Derzhavnoi sluzhby statystyky, available at : <http://www.ukrstat.gov.ua>

7. Pirus, V. O. (2017), Analiz rynku vyschoi osvity v Ukrainy, Mater. vseukr. nauk.-prakt.konf. "Problemy ta perspektyvy rozvytku ekonomiky Ukrainy" (m. Kyiv, 7 kvitnia 2017), Natsional'nyj aviatsijnyj universytet, Kyiv, s. 53-55.

8. Pro vyschu osvitu : Zakon Ukrainy № 1556–VII vid 01.07.2014, available at : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1556–18>.

9. Rejtynh unyversytetov "TOP-200 Ukrayna" 2018 hoda, available at : <https://ru.osvita.ua/vnz-/rating/55849/>.

10. Yaremenko, L. M. (2006), Pidvyschennia iakosti vyschoi osvity iak meta finansovoho upravlinnia, Humanitarnyj visnyk DVNZ „Pereiaslav-Khmel'nyts'kyj pedahohichnyj universytet imeni Hryhoriia Skovorody" : naukovo-teor. zbirnyk, Pereiaslav-Khmel'nyts'kyj, s. 554-559.